A nem magyar nyelvű magyar irodalom

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: STUDIA HUNGAROLATINA TANULMÁNYOK A RÉGI MAGYAR ÉS A NEOLATIN IRODALOMRÓL

A szerző, Szörényi László, erőteljesen figyelmeztet kötete *Utószavában* (169–170.) arra, miképpen kell helyesen olvasni újonnan egybegyűjtött tanulmányait. Oly módon ti., mint *folytatást*, mint egy határozott program újabb eredményét. Erőteljesen figyelmeztet, ugyanis, mint írja, egyenesen egy korábbi könyvének címét akarta ezúttal is megadni (*Memoria Hungarorum*, Balassi Kiadó, Budapest, 1996) a *novus* igehatározó (kiadványsorozatoknál is szokásos) hozzátoldásával (pl. *Nova Memoria Hungarorum*). Ezzel ugyanakkor bevonta korábbi, 12 tanulmányt összefogó, 1996-ban megjelent kötetét is az értelmezési mezőbe: az olvasó, ha teheti, vissza-visszalapozhat e másik könyvben, hogy onnan nyerjen kiegészítő információkat. Az olvasó jogosan teszi ezt, hiszen mindkét kötet a magyarországi neolatin irodalom gyakorlatilag teljes időkörét fogja át tanulmányaival. Könnyen kitalálható ugyanakkor (mindkét kötet esetében) a válogatás módszere. A legerősebb szervező elv – szerintem – a megírás (és megjelenés) időrendje. A hivatkozott korábbi (1996-os) kötet 12 tanulmánya közül (egyébként mind megjelent korábban folyóiratban vagy kötetben) legkorábbi egy 1976-os, míg a legkésőbbit a szerző 1988-ban publikálta egy emlékkönyvben. Ez viszont előadás formájában már jóval korábban, 1982-ben elhangzott egy ülésszakon. Így azt kell mondanunk, hogy a *Memoria Hungarorum*-kötet megírása szerint is legkésőbbi tanulmánya a nyolcvanas évek közepén született. (A tanulmányok sorrendje egyébként mindkét gyűjteményben a történeti időrend.) A végül *Studia Hungarolatina* címmel ellátott (de egy elképzelt és ideális sorozatban feltétlenül *Nova Memoria Hungarorum*ként értelmezhető) kötetben a szerző, tudós módon érvényesítve a retorikai *transgressio* (*átmenet*) erényét, tényleg *folytatja* az előző gyűjteményt. A cím most is kölcsönzött, illetve erősen retorizált: Sylvester János *Grammatica Hungarolatina* című, Sárváron 1539-ben latinul megjelent (egyébként csak egyetlen csonka példányban ismert) magyar nyelvtana adta az ötletet. Meg az, hogy a Grammatica Hungarolatina 1989-es hasonmás kiadásához (*Bibliotheca Hungarica Antiqua* XXII.) éppen Szörényi László írt kísérőtanulmányt. (Ez a tanulmány természetesen szerepel is a kötetben: *Sylvester János: Grammatica Hungarolatina*, i. m. 24–32.) A szerző ezúttal 13 tanulmányt vett fel a viszonylag karcsú kötetbe, ebből csak egy nem jelent meg korábban más kiadványban (*Palma Ferenc Károly történetírói munkássága*, i. m. 158–168.).

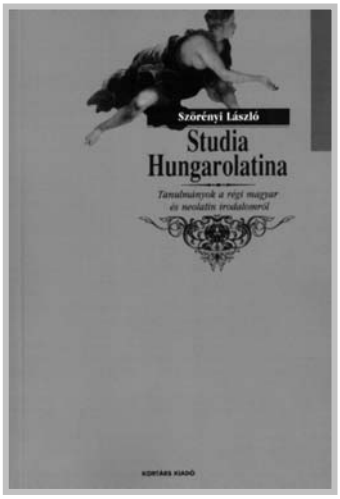

Kortárs Kiadó
Budapest, 1999
184 oldal, 1260 Ft

A nyolcvanas évek elejétől reprezentált tanulmányok időben legkorábbi (és legkorábban is megjelentetett) darabjai 1981-ből valók, a legújabbat

(*Nyelvrokonság, őstörténet és epika a XVIII. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban*, i. m. 73–83.) 1997-ben közölte az Irodalomtörténeti Közlemények. Mint mondottam, a kötet rendező elve ezúttal is a tanulmányok tárgyának időrendje. Ezért került első (kompozíciós szempontból kitüntetett) helyre egy viszonylag friss, Tarnai Andor emlékére 1996-ban már megjelentetett tanulmány: *A Jókai-kódex kérdése a Szent Ferenc-legendára vonatkozó újabb kutatások fényében* (i. m. 5–13.). Tarnai Andornak tragikusan korán kellett elmennie, sokan vannak (itthon és külföldön is) olyanok, akiknek még ő jelölt meg hosszú távú kutatási programot. Szörényi László is hálásan emlékezik róla az *Utószó*ban (170.) és igen jellemzőnek gondolom, hogy a kötet élére került tanulmánya így kezdődik: „Tarnai Andor, alapvető fontosságú monográfiájában néhány, a Jókai-kódexre vonatkozó kérdést is tárgyal etc." (i. m. 5.). Vagyis tehát a kötet első tanulmányának első szavai ezek: *Tarnai Andor*.

Ami mármost ez első tanulmányt illeti, az igazi újdonsággal szolgál. A becses kódex (köztudottan az első teljes egészében magyar nyelven írott szöveganyag) szövegkritikai szempontból már nagyszerűen feldolgozott. Elegendő ehelyütt a korábbi eredményekre is pontosan utaló betűhív kiadást említeni: *Jókai-kódex, XIV–XV. század. A nyelvemlék betűhű olvasata és latin megfelelője. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátva közzéteszi P. Balázs János, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981. Codices Hungarici VIII*. Jól ismerjük már az egyébként erősen csonka kódex forrásait (most 81 levélből áll, de legalább 27 levél, azaz 54 oldal bizonyosan elveszett), ismerjük e források egymáshoz való viszonyát, ám tudomásom szerint Szörényi László az első, aki a források ismeretében, azokat ellenőrizve, a kompozíciót tudatos szerkesztésnek mondja. Bonyolult vizsgálatról van szó. Az ún. Jókai-kódex magyar szöveganyaga ugyanis öt forrásból rekonstruálható, de e forrásanyag felhasználása sokáig viszonylagosnak látszott. Szörényi László most részletesen elemzi a forráskezelést s arra a megállapításra jut, hogy az első anyanyelvű kódexünk, ha hiányosan is maradt ránk, tudatosan szerkesztett mű. Az ugyan kétséges marad, vajon a fordító alakította-e ki ezt a struktúrát, „vagy olyan latin kódexből fordított, amely már így volt felépítve", Szörényi László mégis valószínűsíti, hogy „maga a fordító válogatta össze e szakaszokat könyve számára" (i. m. 12.). Ezzel viszont azt is állítja, hogy a kódex szerzőjét nem csupán az első magyar nyelvű kéziratos könyv fordítójaként kell számon tartanunk, hanem – kompilációs technikája szerint – az *első eredeti magyar könyv írójaként* is. Ez pedig művelődés- és irodalomtörténeti szempontból rendkívül fontos tanulság. S ha ez eredményeket később – esetleg – még árnyalni lehet, e vizsgálódásokhoz kétségtelenül Szörényi László tanulmánya adja most már a legerősebb impulzust.

A második helyre került tanulmány ismét egy emlékkötetbe készült, ezúttal az 1992 tavaszán elhunyt Klaniczay Tibor emlékére (*A Hunyadiak kora Michele Ricci* Historia de Regibus Ungariae *című művében*, i. m. 14–23., megjelent a *Klaniczay-emlékkönyvben*, Bp. 1994.). Úgy gondolom, hogy a hálával említett elhunyt mesterek emlékezete, azok tudományos teljesítménye erősen meghatározta a nekik ajánlott tanulmányok témáját: Szörényi László – mintegy igazodva a tőlük tanult témaválasztáshoz és módszerhez – *ad hominem* tiszteleg előttük. Mert amiképpen a Jókai-kódex kompozíciós eljárásáról írott tanulmánya Tarnai Andor ide vonatkozó megfigyeléseit gondolja termékenyen tovább, Michele Ricci (Michael Ritius) művének kiadás- és forrástörténeti bemutatása igazán méltó Klaniczay Tibornak az itáliai humanisták és Magyarország kapcsolatát elemző munkáihoz. Izgalmas, a humanisták tájékozódásában azonban korántsem ismeretlen jelenségről van szó: „olyan szerző fordult érdeklődéssel

a magyar történelem felé – írja Szörényi – akinek nem volt semmilyen személyes kapcsolata Magyarországgal" (i. m. 14.). Nem ismeretlen ez a jelenség s feltétlenül összefügg az ún. *etnosztereotípiák* elterjedésével és makacs továbbélésével. Szociálpszichológiai vizsgálatok szerint épp az biztosítja a sztereotípiák változatlanságát, hogy használóinak (és terjesztőinek) nem kell kapcsolatba lépnie az érintett közösséggel. Erre számtalan példa van, miként arra is, hogy sokkal fakóbb, színtelenebb és kevésbé élményszerű gyakorta a közvetlen tapasztalatból született útibeszámoló vagy nemzetjellemzés. A *csak* könyvekből összeállított viszont élményszerűnek és lendületesnek tűnhet. (Talán nem a legjobb, de e vonatkozásban használható példa, hogy a hazai művelődés- és irodalomtörténet szempontjából oly fontos Martin Zeiler szintén nem járt Magyarországon, ám könyve, melynek forrásait éppen legújabban sikerült jobban megismerni, hatásosan terjesztette el a népszerű Magyarország-ismereteket. Immár magyar fordítása is van: *Martinus Zeiler: A magyar királyság leírása, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.*). Ricci esetében némiképp más a helyzet. Naiv etimológiái, téves genealógiái, kompozíciós felületessége, azt hiszem, joggal váltották ki az olasz reneszánsz történetírás egyik monográfusának elmarasztaló ítéletét, amelyet Szörényi részletesen idéz könyvében. (Eric Cochrane: *Historians and Historiography in the Italian Renaissance,* London, 1985.). Szörényi László azonban tiszteli olyannyira a magyar vonatkozásai miatt mindenképp fontos, de semmiképp sem élvonalbeli humanista művet, hogy gondosan felkutatja forrásait, rámutat e források kezelésének módszerére s utóéletét is követi.

A Sylvester-grammatika 1989-es fakszimile kiadásához írott, már említett kísérőtanulmány némileg kibővített változata következik ezután (i. m. 24–32.). Némileg bővített, hiszen éppen ez az a terület, az antik grammatikára támaszkodó keresztény retorika szabályrendszere s alkalmazása, amelyen (*semmiképp sem függetlenül* Tarnai Andor útmutatásaitól) az utóbbi évtizedek talán legérvényesebb tudományos eredményei születtek a régi magyar irodalom területén. A hamar elfeledett, majd Kazinczy Ferenc által – éppen saját nyelvi programját erősítve – újra előtérbe állított grammatika 1539-ban jelent meg, de *sokkal* korábban kelt előszava tanulsága szerint (1536. október 15.) hosszú, nagyszabású munka eredménye. E viszonylag nagy munka (Szörényi vitathatatlan érvelése szerint) éppen az Újszövetség fordítással magyarázható: a *grammatika,* mintegy azzal párhuzamosan, „a magyarra fordítás stilisztikájára vonatkozó megfigyelések" (i. m. 25.) néhol bonyolult értelmezése során keletkezett s ily módon annak *előtanulmányát* jelenti. Nagyon fontos dologról van itt szó, arról, hogy „[Sylvester] nyelvtana és vele szoros összefüggésben Újszövetség-fordítása heroikus kísérlet arra, hogy fölzárkóztassa irodalmunkat a korszerű, modern értelemben vett nemzetekké alakuló európai népek közösségéhez" (i. m. 31.). A szerző imponáló szakirodalom-ismerettel idéz itt kortárs latin és magyar műveket, idéz és értelmez német, olasz, angol nyelvű újabbkori monográfiákat.

A hatalmas ismeretanyag mozgatása mindvégig jellemző Szörényi László tanulmányaira. Így van ez a kötet negyedik helyére emelt dolgozata esetében is: *Marin Držić és a neolatin költészet* című tanulmányában (i. m. 33–40.) „tématörténeti és tipológiai összevetésre vállalkozik" (i. m. 33.), s megpróbálja feltérképezni az antik toposz (*laus urbis*) továbbélését. A városdicséret retorikai követelményeit és eljárásait régóta ismerjük. *Heinrich Lausberg* nagy munkájára – *Handbuch der literarischen Rhetorik, München, 1973.* I. 135. – a szerző is hivatkozik. Szörényi László tényleg lenyűgöző szakirodalmi ismerettel merít a toposz költői dokumentumaiból, sok példát ismer, Janus Pannonius

De inundatione (*Az árvízről*) című ódáját is idézi a *contrariumra* építő érvelés példázatként, de legrészletesebben *Ilije Crijević* városdicséretét elemzi. A humanista és késő-humanista költészet topikájának rendszerét, mint említettem, nagyrészt ismerjük már. Rendelkezésünkre állnak nagyszerű példatárak, ám Szörényi László itt fontos, eddig kevéssé vizsgált aspektust is felmutat: elemzéseinek tanulsága az, hogy a városi polgárság öntudatának kritikájaként, a *quondam – nunc* jól ismert ellentétére építve „lényegében megszületett (...) a *laus urbis* ellentéte és kiegészítője, a *vituperatio urbis*" (i. m. 39.). Hazai (esetleg magyar nyelvű) példákat itt nem említ, de későbbről mi is ismerjük a (protestáns prédikációkban nem ritkán alkalmazott) ostorozás sok magyar nyelvű emlékét. A 18. századra kialakult a *vituperatio* igen hatásos egyházi és világi retorikája: a *movere* (megindítás) esetét megcélozva a *hajdan erős magyar* topikáját kellett ehhez akkor nagy lendülettel alkalmazni!

Újabb kísérőtanulmány következik most, ezúttal a politikus-literátor Esterházy Pál nevezetes mariologiai művéhez (*Az Boldogságos Szűz Mária szombatja*, i. m. 41–61.; Bibliotheca Hungarica Antiqua XXXI. kötet, Budapest, 1995.). A kísérőtanulmány felelőssége rendkívül nagy: szerzőjének számítania kell arra, hogy nem csupán a kutatásban hasznosítják, de felsőoktatásban is kötelező olvasmánnyá lesz! A szerző bravúros filológiai nyomozással mutatja be *A Szűz Mária szombatja* keletkezés-és kiadástörténetét. A Nádasi Jánosról alapvető monográfiát író Tüskés Gábor (*A XVII. századi elbeszélő egyházi irodalom európai kapcsolatai, Universitas Kiadó, Budapest, 1997.)* még könyve elkészülte előtt segített e tanulmány megírásában. A már politikai szempontból is megfáradt, de önmaga érvényesítéséért aktívan küzdő Esterházy Pál (öntudattal használja a rövidítést: PPP = Paulus Palatinus Princeps) 85 exemplumából 29-et sikerült Nádasinak tulajdonítani (i. m. 47.), míg további 28-at Joannes Maior belga jezsuita példázatgyűjteményéből vehetett át. Szörényi László itt felsorolja a Tüskés Gábor monográfiájában is elemzett *Annus Marianus* történeteit, mert „mivel a mű igen nehezen hozzáférhető, itt közöljük – magyar fordításban- az ötvenkét szombat címét, olvasóink így könnyebben összevethetik az Esterházy-mű tartalomjegyzékével (i. m. 43–46.). Igen ám, de az eredeti szöveg *kísérő*tanulmánynak készült, az olvasó kezében ott volt maga a hasonmás kiadás is. A szerző e kötetben most újraközli tanulmányát, ám ez alkalommal nehezebb szembesítenünk utalásait a szöveggel. Ahhoz ugyanis kellene a fakszimile kiadás. Ha azonban a fakszimile kiadás esetleg a kezünkben van, akkor (ha csak el nem veszítettük) ott van mellette a kísérő tanulmány is! Ennek ellenére szívesen olvassuk most is, informatív, befejezése meg egyenesen szórakoztató: végezetül a *Trophaeum Nobilissimae ac Antiquissimae Domus Estoriasiane* című, Ipolyi Arnold által éppen „ízléstelenül gyártott" koholmánynak és a „józan ész elleni merényletnek tartott" (i. m. 59.) genealógiát mutatja be. A *Trophaeum* nem létező ősöket és koholt királyi adományleveleket közöl, de Esterházy Pál, bár jelzi az állítások fiktív voltát, „az egész genealógiai koholmányt belefoglaltatta (...) a Lipót által adományozott hercegi címhez járó diplomába" (i. m. 55.). Így azt is olvassuk, hogy a (valójában csak a 17. század elején megszilárdult) családnév eredete perzsa–magyar összetétel (*ezder* [*perzsa: sárkány*] + *ház,* azaz tehát *Sárkányházi*), s azt is, hogy a család legfontosabb őse, a nagy Opos, Jézus földi életében már Scytiában császárkodott. Pál herceg viszont feltétlenül Mária, a Boldogságos Szűz védelmében áll, hiszen születésük napja is egyezik: szeptember 8.

A következő tanulmányt (*Faludi Ferenc irodalmi jelentősége*, i. m. 62–72.) sokáig érlelhette a szerző: legelőször egy Faludi ünnepségen hangzott el 1979-ben (Szörényi az

erre utaló mondatot a szerkesztett változatban sem kívánta elrejteni: „Amikor Németújvárt megemlékezünk a kétszáz éve elhunyt költőről etc.", [i. m. 62.], az előadás megjelent 1981-ben az Életünk című folyóiratban, ott jegyzetek nélkül, majd másodszor ebben kötetben, immár jegyzetekkel, sőt, két olyan utalással kiegészítve, amelyek már a 90-es évek eredményeire vonatkoznak.) Szörényi Lászlónak itt az a célja, hogy további, általa megvallatott *töredékes apróságok* segítségével közelítsen a még mindig nehezen megfejthető élet- és pályaképhez. Az előadás műfajának (és követelményeinek) megfelelően először is korrekt biográfiát ad (i. m. 63–64.). Áttekinthetjük ily módon a Jézus Társaságban annak szabályai szerint felkészülő és dolgozó, majd pappá szentelt Faludi Ferenc tanuló- és állomáshelyeit. A rendtagoknak előírt nagyon intenzív mobilitás példájára csak az állomáshelyeket sorolom ezúttal fel: tizenhat évesen Bécs, majd Grác, Pozsony, Pécs, újra Bécs, Buda, Besztercebánya, ismét Bécs, majd megint Grác, Linz, majd 1741-ben, *életének döntő fordulata nyomán* a római Szent Péter-templom magyar gyóntatója. 1745 őszétől Nagyszombatban tanít, két év múlva a bécsi Theresianumba kell mennie, „ezután három évig a nagyszombati nyomdát, 1751-től 54-ig a kőszegi rendházat, majd 54-től 57-ig a kőszegi gimnáziumot igazgatta" (i. m. 64.). Ezután két évet Pécsett tölt, végül egy évtizednél többet maradhat Pozsonyban könyvtárigazgatóként. A rend feloszlatása után visszahúzódva, 1779 legvégén (*december 18-án*) halt meg Rohoncon és ugyanott nyugszik névtelen sírban. A római esztendők alatt igazán sok időt fordított önművelésre, az alkotáshoz szükséges nyugalmat viszont csak később, Nagyszombatban, Pozsonyban és végül Rohoncon, a szegényházban találta meg. Verseit itt, Rohoncon másolta össze egy kötetbe. Ez a most Szombathelyen őrzött (és fakszimile kiadásban 1992-ben közzétett) kézirat arról tanúskodik, hogy „Faludi az egész kötetet gondosan megkomponálta" (i. m. 65.). A gyűjtemény első könyve a *varietas* elvét érvényesítve fogja össze az ún. lírai verseket és „sokat emlegetett, de nehezen megfogható" humorával (i. m. 65.) egyrészt az árkádiai primitivizmus-eszményt érvényesíti, másrészt „a modern lírának szinte minden válfaja megszólal" benne (i. m. 67.). Költészete – Szörényi szerint – egyben lezárása egy korábbi fejlődésnek, ám ugyanakkor kezdete egy újnak: „ez a folyamat pedig az európailag érvényes műfajszerkezetű szépirodalom magyar nyelvű megteremtése" (i. m. 67.). Ez nagyon komoly állítás, Szörényi utal is arra, hogy pl. Weöres Sándor, a „modern magyar költészet próteuszi gazdagságú nagymestere" Faludi Ferencet „minden magyar költő atyjának nevezi" (i. m. 67.).

A kézirat második könyvében alkalmi versek vannak. Jól ismerjük a *sylvae* poétikai tradícióját, Faludi Ferenc itt „jobban idomul a barokk hagyományokhoz, mint az első csoportba foglalt versekben" (i. m. 67.). A harmadik csoport hat, verstanilag igen virtuóz eklogából áll. Utána több üres lap következik, vélhető, hogy a hat eklogát ki akarta egészíteni a vergiliusi tízre. Az utolsó csoport a vallásos költeményeket tartalmazza. Itt is az a legfőbb poétikai tanulság, hogy Faludi Ferenc harmóniaérzéke meghatározta a belső formát.

Úgy gondolom, Szörényi László ma a legjobb Faludi szakértő. Igazolja ezt e tanulmány, s kiváltkép annak befejező része, amikor a prózaíró Faludi Ferencről sorol fel (bár szűk helyen némileg zsúfolva) írói erényeket. Nem véletlen, egyáltalán nem véletelen, hogy a dolgozat utolsó (30. sz.) jegyzete éppen arra a *Téli éjszakák*ra vonatkozik, amelyet 1978-ban válogatott, szerkesztett, jegyzetelt és előszóval ellátott: *Szörényi László*.

A következő, eredeti közlése szerint időben legutolsó, itt hetedik tanulmány (*Nyelvrokonság, őstörténet és epika a XVIII. századi magyarországi jezsuita latin irodalomban*, i. m. 73–83.) eredetileg 1996-ban hangzott el olasz nyelven egy olaszországi konferencián. Itt sem akarta ezt a tényt és a szöveg tulajdonképpeni műfaját leplezni, hanem inkább határozottan utalt is arra: „Mivel konferenciánkon Diego Poli professzor úr külön előadásban foglalkozik Sajnoviccsal, ezért én most befejezésül csupán néhány rövid megjegyzést tennék etc." (i. m. 81.). Jegyzetben megadja ugyan Poli professzor előadásának címét, ám arról nem tájékoztat, vajon a konferencia anyaga megjelent-e? Ez a *néhány rövid megjegyzés*, úgy gondolom, a legizgalmasabb következtetéseket foglalja össze hatásosan. Mert miután nagyon informatívan, ismét óriási ismeretanyagot mozgatva ismerteti az őstörténeti, illetve nyelvrokonsági szempontból oly fontos és nagyhatású (terjedelmesre is duzzadt) vitát Desericzky Ince piarista szerzetes és a Sajnovics János-féle *Demonstratio* eredményeit, valamint a kínai évkönyveket is felhasználó Pray György között, s miután ennek folytatásaként beszámol Cetto Benedek kötekedéseiről és Pray viszontválaszairól, e *néhány rövid megjegyzésben* nem kevesebbet állít, minthogy Dugonics András az *Etelkában* „teljességgel a jezsuitáknak a kínai vallásról formált képe alapján – a honfoglaló magyarokat, vagyis Árpád népét megteszi az ős-kinyilatkoztatás alapján álló tiszta egyistenhit képviselőjének. A Magyarok Istene, akinek a regény végén ünnepélyesen oltárt emelnek, nem egyéb, mint a Konfucius-féle Tien, azaz Mennyei Úr" (i. m. 81.). S mivel így sikerült „végleg lomtárba száműzni" a korábbi jezsuita eposzoknak az antik görög-római mitológiából kölcsönzött „istengépezetét", a nagyhatalmú isten „immár megfelelhetett a romantika elkövetkező korában is a nemzeti eposszal szemben felállított követelményeknek" (uo.).

Szörényi László tudományos érdeklődésének egységét, a kutatás egymásra épülő és összekapcsolódó fázisait mi sem jelzi jobban, minthogy e tanulmányának jegyzeteiben *három másik* (saját) kötetére hivatkozik (*Múltaddal valamit kezdeni,* Bp., 1989; *Hunok és jezsuiták*, Bp., 1993; *Memoria Hungarorum,* Bp., 1996.), valamint egy doktorandusz hallgatójának még nem közzétett eredményeit is felhasználja (vö. 23. jegyzet).

Következő tanulmányát (szerencsére) már 1989-ben publikálta (*Ismeretlen latin jezsuita dráma Hunyadi Lászlóról*, i. m. 84–96.). Szerencsére, mert tudományos jelentősége igen nagy: a drámaszöveget Bessenyei György tragédiájának forrásaként kell immár számontartanunk! A Szörényi László által felfedezett és feldolgozott 18. századi kéziratnak (lelőhelye: Szeged, Somogyi Könyvtár) mind szerzője, mind másolója ismeretlen. Egy (valószínűleg már későbbi) tulajdonosi bejegyzés olvasható csupán a 2. lapon. Szörényi pontosan leírja a kéziratot, a jelmondatokat, majd részletesen ismerteti a háromfelvonásos tragédia szerkezetét és cselekményét. Staud Géza három kötetes nagy alapkönyvéből (*A magyarországi jezsuita iskolai színjáték forrásai 1561–1773,* Bp., 1984., 1986., 1988.) tudjuk, hogy a *Ladislaus Hunyady* kedvelt programja volt a különböző jezsuita kollégiumok színjátszóinak. Szörényi majdnem biztosan állíthatja, hogy a szegedi kéziratban foglalt tragédiát Kolozsvárott adták elő először 1747-ben. Ezután (1770-ig) Komárom, Pozsony, Lőcse, Nagybánya és Esztergom bizonyítható. De nem is az előadástörténet az izgalmas, hanem az, hogy Szörényi kijelenti (majd bizonyítja is): Bessenyei György első nagyobb művéhez, a *Hunyadi László tragédiájához* (ugyancsak 1772-es, mint az *Ágis tragédiája*) *ezt* a háromfelvonásos latin nyelvű jezsuita drámát használta közvetlen forrásként, „Bessenyei a maga művében az ismeretlen szerzőtől származó jezsuita drámát követte nagyjában és egészében" (i. m. 93.). Ez két okból is érdekes: egyrészt azért, mert még a protestáns pataki diák találkozhatott a jezsuita

színjáték szövegével, másrészt azért, mert irodalomtörténetünk mindeddig hevesen kizárta Bessenyei darabjának a jezsuita drámához való kapcsolatát (i. m. 92–93.). Szörényi azonban meggyőz arról, miképpen „függ össze a megújult magyar irodalom megszületése a jezsuita latin előzményekkel" (i. m. 94.). Az argumentációhoz azonban sajnálatosan hiányzik néhány jegyzet (*34–39.* jegyzetszám csak a szövegben van, a *Jegyzetek* a *33.* számúval véget ér), de ez mégsem akkora veszteség, mert Szörényi a tanulmányhoz – szokatlan módon – ehelyütt *Bibliográfiát* is csatol. Szokatlan módon, mert csak két esetben szerkeszt így, itt, és a következő, igazán nagy ívű elemző tanulmánya esetében (*Latin költészet 1770 és 1820 között*, i. m. 97–120.). A terjedelemre való hivatkozás nem igazán szakszerű érv, ám mégis meg kell jegyeznünk, hogy a kötet leghosszabb darabja ez. Adódik ez nyilván abból, hogy itt egy európai születésű, de később rendkívül széles területen virágzó kulturális és irodalmi fenomén, a neolatin költészet történetét és jellemzőit rögzíti, majd „e költészet utolsó, még nagy termékenységű szakaszát", a XVIII. század végét és a XIX. század elejét vizsgálja (i. m. 97.). Ez a tárgyalt periódus nagyjából megfelel annak az időszaknak, ami a jezsuita rend feloszlatása és újjászervezése között eltelt (1773–1815). A neolatin költészet második (a platonikus humanizmus utáni) korszakában kétségtelenül a jezsuiták játszották a legfontosabb szerepet. Az ő működésük is hozzájárul ahhoz (a rend feloszlatása pedig erősen felgyorsította a folyamatot), hogy a latin költészet feladta nemzetek feletti jellegét és egyre szorosabb szállal kötődött az egyes nemzeti nyelvű irodalmakhoz (i. m. 98.). Ezért Szörényi László jogosan választja a nemzeti területek szerinti tagolást. S bár az „ókori mintaképek nyomán kialakított nyelv, stílus és műfajok mögött nehéz, vagy egyenesen lehetetlen felfedezni olyan világkép- és stílusváltozást, mint ami a nemzeti nyelvű irodalmakban a klasszicizmus és romantika harca" (i. m. 98.), az olaszországi latin költészet ehelyütt elsőként bemutatott (elsősorban szerzők s nem műfajok köré csoportosított) tablóját mégis azzal zárja, hogy Alessandro Manzoni *Volucres* (Madarak) című elégiája „már teljes értékű romantikus vers", amelyben „a lírai Én vállalja a rab madár jelképét önmeghatározásként" (i. m. 101.). Második helyen tárgyalja a dalmáciai Raguza (Dubrovnik) latin költőit, hiszen ők (többnyire Itáliában tanulva, sőt, ott is élve) átmenetet képeznek az itáliai és a belső-horvátországi kötészet között (i. m. 102.). A szorosabban vett Horvátország latin költészete (erről kapunk áttekintést ezután) ugyanis sokkal konzervatívabb: „művelői szinte csak egyházi személyek, s nagyrészt a barokk allegorizmus folytatói" (i. m. 103.). Persze markáns kapcsolat van a két irányzat között (pl. Franciscus Sebastianovich zágrábi kanonok, az Arkádia tagja), legjellemzőbb mégis az ébredő horvát nacionalizmus latin költészete.

Ezután olvashatunk a kiválasztott korszak magyarországi latin költészetéről. Szörényi itt szükség szerint felosztja tárgyát s ezzel kutatási programot is ad: a hazai latin költészet szempontjából legtermékenyebb 18. századból több száz mű maradt ránk, ám ezek nagyrészt feltáratlanok még. „A század első felében főleg ovidizáló, majd vergilizáló 'honfoglalási' eposzokat írtak; 1750 után ez a műfaj visszaszorult (...) századvégi legjelentősebb képviselője a nagy jezsuita történész, Pray György (1723–1801) két művével" (i. m. 104.) Pray kitüntetett helyen szerepelt már a kötet egy másik tanulmányában, erre visszautalás nincs, ám a *Hunok és jezsuiták* kötet szükségképp előkerül. Múlékony eposzkísérletek mellett „az ekkori termés többségét (...) lírai műfajok teszik ki" (i. m. 105.) Ezek közül is legtöbb – ez korántsem meglepetés – az alkalmi költemény. Bár e területen „igényességével messze kiemelkedik a pécsi, horvát származású Agyich István" (uo.), az irodalomtörténet szempontjából érdekesebb az utrechti

Janus Pannonius-kiadást (1783) Teleki Sámuellel együtt készítő Kovásznai Sándor, vagy a nagy nemzetközi elismerést is szerzett horatiusi ódaköltő (egyenesen a „század Horatiusa"), Hannulik János Krizosztom piarista tanár. Legismertebb természetesen a magyar nyelven nagy irodalmi érdemeket szerzett Révai Miklós, aki 1792-ben még kötetbe gyűjtötte latin verseit is. A hagyomány nagy súlyát mutatja (s természetesen szorosan összefügg az iskolai képzéssel), hogy diákkorukban Csokonai, Vörösmarty és Arany szintén írtak latin verseket!

A gazdag latin kultúrájú lengyel irodalom a 18. században is adott számottevő latin verselőket, a hagyomány Oroszországban is élt, mint amiképpen Ausztriában és Németországban is. Itt a legnevesebb a klasszika-filológus és folyóirat-szerkesztő Adolph Klotz, aki (Szörényi László termékeny megfigyelése szerint) Berzsenyi Horatius-receptióját is erősen befolyásolhatta (i. m. 110.). Franciaországban és Angliában, úgy tűnik, a század végére igazán elfáradt és háttérbe szorult a latin nyelvű költészet, Hollandiában azonban, ahol a XVI. század óta eleven tradíciója van, olyannyira nem, hogy még ma is évente megrendezik a Certamen Hoeufftianum elnevezésű költői versenyt. Szörényi Lászlónak az a véleménye e nagyszabású, de részleteiben is nagyon informatív szemle után, hogy a hajdan oly termékeny neolatin költészet „a klasszicizmus után következő alapvető poétikai és világszemléleti változásokat (...) már nem bírta el" s ezért teljesen kiüresült (i. m. 114.).

Mikor Kazinczy Ferenc támogatót keres egy római mintára felépülő *Magyar Arcadia* létrehozására s tervét levélben kifejti Batthyany-Strattmann Alajos hercegnek (1791. január 7.), akkor azt is elmondja, hogy a *római Arcadiai Társaságnak diplomája s törvényei* a kezében vannak. Ezt csakis az Árkádia egy magyar tagjától kaphatta meg. Szörényi László következő tanulmányában a latin költőkként elhíresült magyar Árkádia tagok irodalmi tevékenységét vizsgálja (*Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon*, i. m. 121–133.) Itt is nyomatékosan közli, milyen komoly adósságunk van a 18. századi hazai latinság tárgyában: „még bibliográfiailag sem rendelkezünk kielégítő összeállítással a több ezer latin munkáról" (i. m. 123.). Nem is erre tesz itt kísérletet, hiszen ez indokolatlan lenne, hanem az Arcadia-tagok költészetét vizsgálva akar (a szélesebb mezőnyre is érvényes) irodalom- és poétikatörténeti súlypontokat megjelölni. Az első árkádiai pásztor Patachich Ádám volt. Nagyváradi püspökből lett kalocsai érsek, Kalocsán bizonyíthatóan élénk latin nyelvű irodalmi élet folyt udvarában. Itt állította össze az érsek szertartásmestere az *Analecta poetica* című nagy kéziratos gyűjteményt, amelybe bemásolta Patachich nyomtatásban megjelent verseit is. Mivel e nyomtatványok közül több elveszett, az *Analecta* nélkülözhetetlen forrás is! Szörényi nagy kedvvel és megszokott alapossággal, sok és izgalmas kitérővel, újabb összefüggések felmutatásával írja le a kéziratot, amely nem csak a püspöktől őriz műveket. Szerepel itt Koricsányi Márk, Szörényi szerint „talán az egész század legzseniálisabb latin költője" (i. m. 125.), akinek sem életéről, sem műveltségéről nem tudunk most még eleget. Itt van Gánóczy Antal, ugyancsak Árkádia-tag, aki *Miserabile carmen* című hosszabb kompozícióval búcsúzik a Nagyváradot elhagyó Patachichtól. A kalocsai kör legérdekesebb figurája (így mondja Szörényi) Jacobus Mariosa (Giacomo Mariozza), aki az érseki könyvtár katalógusán dolgozott éppen. Ő ihlette Patachich személyes indíttatású verseinek legjavát. S mert az érsek volt a pesti egyetem főfelügyelője, szinte az egész tanári kar része volt e körnek. Így pl. Pray György is, akiről a kötet több helyén volt már szó.

A *Neolatin lírai költészet a XVIII. századi Magyarországon* (i. m. 134–144.) eredetileg németül hangzott el Wolfenbüttelben a VI. Nemzetközi Neolatin Konferencián. Szörényi igyekezett a helyhez, a híres helyhez igazítani az előadás bevezetőjét. Wolfenbüttelben van ugyanis a 17. század óta az egyik leggazdagabb (és leghíresebb) európai könyvtár, s mert Németországban nincsen *egy központi* nemzeti könyvtár, Wolfenbüttel a *17. századi nyomtatványok nemzeti könyvtára*. Szörényi – stílusosan – azzal kezdi tanulmányát, hogy Erdélyi János 1844-ben lenyűgözve szemlélte meg a „sok szép könyvet" s meghatottan látta a „tán hét Corvinianus könyvet", melyeket a tárnok szíves volt neki megmutatni (i. m. 134.). A könyvtárnak egyébként *kilenc* corvinája van, s ezzel a negyedik helyet foglalja el a corvinákat is őrző könyvtárak között. Erdélyi Jánosnál korábban is járt ott már olyan magyarországi látogató, aki feljegyezte könyvtári élményeit. Fessler Ignác Aurél pl., az MTA levelező tagja 1799-ben kereste fel Wolfenbüttelt és meghatott szavakkal (*német nyelven*) így emlékezik látogatására: „Soha nem fogom elfelejteni azt a szent borzongást és mély patrióta bánatot, mely elfogott, amikor e humánus férfiú [Langer, a könyvtár őre] a Corvin Mátyásnak, hazám és kora legnagyobb királyának könyvtárából származó pompás kódexeket elém tette etc." (*Németh S. Katalin: A wolfenbütteli corvinák 1799-ben*, *Tanulmányok Csonka Ferenc születésnapjára, Budapest, 1996. április 3.* 15.). És Szörényi is éppen azzal folytatja, hogy azok nyomát keresi, akik jártak a könyvtárban, ismerték a lenyűgöző gyűjteményt és bár arról nem írtak, ám maguk is aktív művelői voltak a neolatin költészetnek. Így találja meg Budai Ézsaiást (ő volt a modern magyar klasszika filológia megalapítója), „aki klasszikus auktor-kiadásaival és római irodalomtörténetével lett híres később" (i. m. 135.), s aki még ismerhette az európai hírű Hannulik János Krizosztomot (aki szintén többször szerepelt már e kötetben). A szerző szerint Hannulik a legméltóbb arra, hogy a XVIII. századi magyarországi latin lírai költészet ismertetését e tanulmányában az ő munkásságával kezdje. Éppen azt a gyászódát idézi, amelyet Maximilian Julius Leopold braunschweig-lüneburgi herceg halálára írt. (A hercegi udvar ekkor már néhány évtizede átkerült Wolfenbüttelből Braunschweigbe.) Ezután e minden szempontból megformált latin nyelvű költemény előzményeit mutatja fel. A győri jezsuita iskola megmaradt 18. századi jegyzetanyagából lehet rekonstruálni, „milyen elvek alapján, milyen poétikai előírásokat figyelembe véve, milyen antik mintaképek imitációjával tanították a jezsuita növendékeket latin versírásra" (i. m. 136.). E minták követéséhez képest Faludi Ferenc hozott fordulatot és újdonságot, amit már éppen maga a szerző is jól dokumentált e kötetben. Az is bizonyos azonban, hogy a latin líra felvirágoztatása „nem a főleg epikai ambíciókat tápláló jezsuitákhoz, hanem az újabban betelepített piaristákhoz fűződik" (i. m. 138.). Moesch Lukács *Vita poetikáj*a (1697) jó példája a még barokk értékeket érvényesítő költészettani igényességüknek. A piarista költők második nemzedéke (mert hiszen saját rendi iskolájuk nem volt s így Nagyszombatba jártak) jezsuita hatás alá került és ugyancsak szívesen tárgyalta a honfoglalási-őstörténeti tematikát. Itt Fiala Jakab, majd a termékeny Halápy Konstantin a példa. Ez utóbbi azért is említendő, mert saját maga által összeállított kötetébe felvette a már szintén tárgyal Koricsányi Márk elégiáját, amely (Szörényi többedszerre nyomatékosítja) „XVIII. századi magyarországi latin líra csúcsa" (i. m. 139.). A klasszicizálódás felé megtett döntő lépéseket bemutatva nem kerülhette ki a híres római Árkádia Akadémia magyar tagjainak ismételt összefoglalását. (A tanulmányok nem egyidőben és nem egy kötet számára, de mindig ugyanazt a nagy témakört érintve készültek, ezért semmiképp sem indokolatlan az átfedés.) Arról azonban eddig még nem olvas-

hattunk a kötetben, hogy a katolikus szerzetesrendek mellett „a magyarországi protestánsok is hozzájárultak a neolatin líra gazdagításához" (i. m. 142.). A Wolf-tanítvány Lázár János gróf világi ember módján „sokkal nyíltabban vallhatott mind filozófiai kételyeiről, mind a szerelemről" (i. m. 142.), a debreceni Református Kollégium diákköltője, a 25-évesen elhunyt Németi Pál, pedig már a tiszta erotika hangját is megszólaltatja néha.

A nagy tudományos erőket mozgósító, alaposan előkészített új *Szeged-történet* számára készült *A szegedi piaristák irodalmi tevékenysége* című áttekintés (i. m. 147–157.). Nem kétséges, hogy a török kiűzése után a piaristák tették a legtöbbet a kifosztott és elpusztult szegedi művelődés újraélesztéséért. A tanulmány megírásakor a rendtagok névtára még nem készült el (*Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1997*. Budapest, 1998.), ezért Horányi Elek írói lexikonából (*Scriptores Piarum Scholarum liberaliumque artium magistri*, Buda, 1808/9.) kellett kiemelni az írói tevékenységet is folytató szegedi tanárokat. Szörényi életrajzot és írói pályaképet ad, értékel s összefüggéseket keres. Elsőként Fiala Jakab munkásságát tárgyalja, akinek *Szegedis* című kiseposza (1735) „az újjászületett szegedi irodalom első alkotása" (i. m. 149.) s aki maga is a jezsuiták által már korábban tematizált őstörténetre összpontosít. Ez a tendencia majd Dugonics András Etelkájában bontakozik ki teljes mélységében.

Szegeden tanított a zseniálisnak tartott Koricsányi Márk, a retorikai kézikönyvet író Deményi László, a dilettáns őstörténész és nyelvész Hájos Gáspár, akinek viszont Szegeden lelkes tanítványa volt Révai Miklós. A literátor-tanárok tablója után megemlíti a *Szeged története* ugyanezen kötetében olvasható szegedi piarista színjátszást. Ez is, a színjátszás története, valamint az alkalmi költészet és a szónoklatok áttekintése arról tanúskodik, hogy a század folyamán egyre erőteljesebben érvényesült a nemzeti tematika „s a szegedi piarista irodalom a maga egészében előkészítette Dugonics föllépését" (i. m. 156.)

A kötet utolsó tanulmánya, mint korábban említettem, itt jelenik meg először (*Palma Ferenc Károly történetírói munkássága*, i. m. 158–167.). A kortársak és a közvetlen utókor előtt is népszerű Palma Ferenc Károly legnagyobb érdeme az, hogy „először adott a saját koráig érő teljes magyar történetet a közönség kezébe" (i. m. 159.). Palma három nagy művének felépítését és koncepcióját vizsgálva Szörényi rekonstruálja a hagyományos nemesi szemléletet a felvilágosult udvari látásmóddal kiegyensúlyozottan ötvöző tipikus történelem- és Magyarország-képet. Főművét, a *Notitia Rerum Hungaricarum* című történelemkönyvet háromszor jelentette meg, s igen érdekes, hogyan változik (szűkül és bővül) eközben a szöveg. „Kirajzolódik tehát a magyar történelem Palma által elképzelt dinamikája" (i. m. 165.) s a pogány (hun) dicsőség nyomatékos elhagyásával három históriai korszak emelkedik ki: Szent István, Mátyás és Mária Terézia uralkodásának ideje!

Újra elérkeztünk az első mondatokban tárgyalt *Utószó*ig. Szörényi szerint feltétlenül tudatában kell lennünk annak, „hogy ez az irodalom kezdettől fogva és egészen a tizenkilencedik századig kétnyelvű volt" (i. m. 170.). Igaza van, de éppen Szörényi László nagyon jól tudja azt, hogy e domináns pólusok mellett a 16–18. századokban *itt kint* Magyarországon és *ott bent* Erdélyben más nyelveken is lehetett még jelentkezni irodalmi igénnyel. De a latin nyelv ismerete, a latin nyelvű irodalom kultusza a kívülről jövőnek is kétségtelenül feltűnt. A 18. század elején összeállított, másolatokban terjesztett és nagyon népszerű ún. *Völkertafel* rajzban és írásban bemutatta „*Az Európá-*

ban található népeket és azok tulajdonságait". Amikor azt kérdezi a szöveg, melyik népnek miben áll a tudománya, akkor pl. a franciára a hadi tudományok ismerete jellemző, az olasz az egyházjogban tudós, a német a világi jogban, míg az *Vnger: In Ladeinischer Sprach.*

Ötvös Péter